

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 25, Sayı/Issue: 47, Yıl/Year: 2023 (Haziran/June)

**Ehl-i Sünnet Perspektifinden İnanç Konularının Kesinlik
Yönünden Tasnifinin İmkânı**

*The Possibility of Classifying the Subjects of Aqīdah with regard
to Certainty from the Perspective of Ahl al-Sunnah*

Fehmi Soğukoğlu

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Ana Bilim Dalı –
Assoc. Dr., Gaziantep University, Faculty of Theology, Department of Kalām.

fehmisogukoglu@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8994-630X>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 25/02/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 08/06/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2023

Atıf/Citation: Soğukoğlu, Fehmi. "Ehl-i Sünnet Perspektifinden İnanç Konularının Kesinlik Yönünden Tasnifinin İmkânı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/47 (2023), 183-206. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1256294> .

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Öz

Makalede, îmanî konuların 'inanılması şart', 'inanılması gerekli', 'inanılması önerilen' ve 'inanılması serbest bırakılan' şeklinde tasnif edilip edilemeyeceği sorusu üzerine odaklanılmış, Mâtürîdî ve Eş'arî ekolleri açısından böyle bir yaklaşımın imkânı sorgulanmıştır. Çalışmada öncelikle şu iki problemin çözülmesinin gerektiği düşünülmüştür. Birincisi, şüphe barındıran bir bilgiyle (zannî) kesin bir tasdik nasıl oluşturulabilir? İkincisi ilgili ekol uleması kelâm eserlerinde doğru haberi mütevâtir olarak açıklamasına rağmen âhâd bir haberle inanç konusu inşa etmesi bir çelişki değil midir? Birinci problem için üç ayrı çözüm önerilen makalede, ikinci sorun, tevâtürün kelâmın aslî konuları için zorunlu olduğu önermesiyle çözümlenmeye çalışılmıştır. Temel inanç meselelerinde sadece kat'îyyât rol oynarken, cüz'î konularda zannî bilgi de karineler eşliğinde makbul görülebilir düşüncesi dile getirilmiştir. Bu düşünce aynı zamanda inanç konularının tasnif edilebilmesine imkân tanımaktadır. Akabinde her bir hüküm için iki örnek verilerek, bu düşüncenin pratikte ne anlam ifade ettiği belirlenmeye gayret edilmiştir. Ehl-i sünnet'le Mu'tezile arasındaki temel ihtilafli meselelerin "inanılması gerekli" kategorisinde ortaya çıktığı saptanmıştır. İnanılması önerilen meselelerde mezkûr mezhep ulemasının kendi içinde ihtilaf ettiği tespit edilmiştir. İnanılması serbest bırakılan hususlar ise hakkında olumlu-olumsuz net bir bilginin bulunmadığı inanç meselelerini içermektedir. Netice olarak Ehl-i sünnet'in ortaya koyduğu prensipler açısından inanç konularının tasnifi mümkün görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Kelâm Usulü, İman, Tasdik, Haber-i Vâhid.

Abstract

Such questions that may it be essential, necessary, recommended, or free to believe in some matters will be addressed in the article. It is concluded that such an approach is possible for Mâturîdis and Ash'arîs. In the study, it was thought that the following two problems should be solved first. The first problem is how can a definitive confirmation be made with speculative information (zannî). Second, if it is a contradiction that the ulema of the relevant school construct the subject of belief with an âhâd report (khabar) even though they explain the true report as mutawâtir in the works of Kalâm? In the article, three different solutions are proposed for the first problem, and the second problem is tried to be solved with the proposition that tawâtür is compulsory for the universal or essential subjects of theology. Then, by giving two examples for each decree (hukm), it was tried to determine what this idea means in practice. It has been determined that the main controversial issues between the Ahl al-sunnah and the Mu'tazila arise in the category of wâjib to be believed. It has been determined that the scholars of the aforementioned sects fall into dispute among themselves in matters presented as sunnah to be believed. As a result, in terms of the principles set forth by the Ahl al-Sunnah, it has been deemed possible to implement 'af'âlu al-mukallafîn (deeds of those obligated) to theological issues. In our literature review, we did not come across a study solely focused on this subject before. In the introduction, information is given about the concepts of qat'îyyatu al-thubût – zanniyyatu al-thubût (definitive-speculative confirmation), qat'îyyatu al-dalâlah- zanniyyatu al-dalâlah (definitive-speculative implication), which are closely related to the subject. Then, theoretical information about the possibility of using such a classification in 'aqidah (Islamic creed) matters is presented. It can be mentioned that the concepts of faith and confirmation are important in this regard. It is expressed most of the Kalâm scholars that belief is a confirmation without a doubt. In this context, the idea of forming a belief with speculative evidence emerges as a problem. In order to get out of the contradiction, three different explanations have been introduced. First, there is no obligatory relationship between confirmation and evidence. Therefore, a certain belief can be constructed with speculative information. Second, elements of belief based on speculative evidence are metaphorically called faith. In this context, only matters that are fard to be believed should be evaluated under the concept of faith in the real sense. Third, confirmation may contain hesitation. In this case, since the matters that are essential to believe are based on definite premises, a confirmation will undoubtedly be expected. On the other hand, it may seem possible that there is hesitation in confirmation in proportion to the weakness of the evidence. It is an undisputed judgment among Kalâm scholars that knowledge on 'aqidah issues can be obtained through three methods: reason, senses, and true report. It has been stated that the true report is the mutawâtir report or the word of the prophet supported by a miracle. Since only mutawâtir

news expresses information in Kalām, it is necessary not to try to prove an āqidah issue with āhād news in theory. However, the Kalām books are full of contradictions to this decree. At this point, as a solution, it has been proposed to divide the subjects of Kalām into two as universal - partial or essential - ancillary. While only the mutawātir report plays a role in universal issues, it was expressed that āhād reports on partial issues can also be accepted with presumptions. Therefore, besides the things that are essential to be believed, the elements that are necessary, recommended, or free to be believed become acceptable. The matters that are essential to be believed are related to the essential issues of religion, such as the existence of Allah, His oneness (waḥdāniyyah), and the possibility of sending Prophets (nubuwwat). These also contain the principles that constitute the essence of religion. The matters that are necessary to be believed include the main issues that Ahl al-Sunnah disagreed with the Mu'tazila. Ru'yatullah (seeing Allah in akhirah) and life in the grave (barzakh) are among these issues. In the article, brief explanations about these issues are given. The matters that are recommended to be believed are narrations based on āhād, sahih reports. Intercession by martyrs and various emotional miracles attributed to the Prophet Muhammad (pbuh) have been evaluated in this context. The matters that are free to be believed are those for which there is no clear religious evidence. It includes matters such as the fact that man is more virtuous than the angels and the name of the angel of death (Malak al-Mawt) is Azrael. In conclusion, in terms of the principles of the Ahl al-Sunnah, it seems possible to use such a classification in the Kalām issues.

Keywords: Kalām, Kalām Methodology, Belief, Confirmation, al-Khabar al-Wāhid.

Giriş

İslâm'ın inançla ilgili yönünü aklî ve naklî delillerle ortaya koyup muhafaza etmeyi amaçlayan kelâm ilmi, temelde usûl-i selâse olarak adlandırılan Allah Teâlâ'nın zatı ve sıfatları, nübüvvetle ilgili bahisleri ve âhîret inancıyla alakalı konuları ele almaktadır. Mâtürîdî ve Eş'arîlere ait klasik kelâm eserleri incelendiğinde zikredilen konuların ana çerçevesi oluşturulurken kesin bilgiye dayanıldığı görülmektedir. Bununla beraber aynı konulara ait fer'î meselelerde zannî bilgiyle de temellendirme yapıldığı dikkat çekmektedir.¹ Söz gelimi sıfatlar konusunda Allah Teâlâ'nın kadîr oluşu aklî ve naklî kesin bilgiyle ispat edilirken, tekvîn sıfatı, yoruma açık delillerle ortaya konulmaktadır. Bu sebeple tekvîn sıfatıyla ilgili mezhepler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Kelâmcılar arasında ihtilaf bulunan hususların ekserisinde, meselenin kesin bir bilgiyle desteklenmediği söylenebilir. Bu durumda itikadî konular arasında kesinlik yönünden (sübût veya delâlet) farklılıklar bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki kelâm, dinin ana ilkelerini ve inanç esaslarını belirleyen bir ilim olduğu için, bilgide kesinliği diğer İslâmî ilimlere nazaran daha fazla önemsemiştir. Hatta bu bağlamda bilgi teorisi kelâm eserlerinde vesâil bağlamında ilk ele alınan konulardandır.²

1 Makalede kesin bir delile dayanmayan itikadî hususlar ve başka bir esasa bağlantılı olarak açıklanabilen ikincil meseleler fer'î olarak kabul edilmiştir. Konuyla ilgili ayrıca bk. Mustafa Ünverdi, "İslâm'da Tekfir ve Müsâmahe -Gazzâlî Örneği-", *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2021), 443.

2 Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (İskenderiye: Dârü'l-Câmiâtü'l-Mısriyye, ty.), 3; Ebû Muîn Neseî, *Tabsiratü'l-edille* (Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993), 9.

Mâtürîdî ve Eş'arî kelâmcıların eserleri incelendiğinde farklı kesinlik derecelerindeki birçok meselenin iç içe arz edildiği görülmektedir. Örnek olarak İmâm-ı A'zam, *el-Fıkhü'l-ekber*'de Allah Teâlâ'nın tekliği, Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi oluşu gibi İslâm'ın temel öğretilerini belirtirken, "peygamberlerden sonra en faziletli insan Hz. Ebû Bekir'dir"³ gibi daha fer'î bir konuda da yorumda bulunmaktadır. İmâm-ı A'zam'ın inanç ilkelerini kaydettiğini söyleyen Tahâvî de *el-Akîde*'de "Yeniden dirilişe inanırız" gibi dinin kat'îyyâtından olan hususları zikrettiği gibi, "Deccal'in çıkışı ve Hz. İsa'nın nüzulü gibi kıyamet alametlerinin vâkî olacağına inanırız" şeklinde, farklı kesinlik derecelerindeki delillere dayalı konuları da sunmaktadır.⁴

Bu yaklaşım yalnızca ilk dönem kelâmcılarıyla sınırlı değildir. Ebu'l-Muîn en-Nesefî *Bahrü'l-kelâm*'da İsrâ hadisesi, Mi'rac'a yükseliş, peygamberlerin sayısı gibi kesinlik seviyeleri farklı olan birçok meseleyi Ehl-i sünnet'in inancı olarak aktarmaktadır.⁵ Eş'arî âlimlerin eserlerinde de benzer durumlar görülmektedir. Söz gelimi Cüveynî *el-İrşâd*'da Kur'ân'ın mucize oluşuna değindikten sonra, ayın yarılanması, Hz. Peygamber'in parmaklarından su çıkması, taşların tesbih edişinin duyulması, az yemeğin çoğalması gibi mucizelerden de bahsetmektedir.⁶ Bu örnekler, Ehl-i sünnet ulemasının cüz'î meselelerde zannî bilgiyi önemsediklerini göstermektedir.⁷

Delil olarak getirilen bir nas, kesinliği açısından değerlendirildiğinde karışımıza dört kavram çıkmaktadır. Bunlar, kat'iyetü's-sübût (sübutu kesin olan), zanniyyetü's-sübût (sübutu kesin olmayan), kat'iyetü'd-delâle (delaleti kesin olan), zanniyyetü'd-delâle (delaleti kesin olmayan) dir. Kat'iyetü's-sübût, bir bilginin bize doğru bir şekilde ulaşmış olduğunda hiçbir şüphenin olmaması durumudur.⁸ Mütevâtir haberle gelen itikadî hususlar buna örnek olarak zikredilebilir. Nitekim mütevâtir haber, yalan veya yanlış nakledilme ihtimali bulunmayacak kadar çok kişi tarafından aktarılan haberdir.⁹ Zanniyyetü's-sübût ise tevâtür derecesine ulaşmamış haberlerdir. Âhâd haber buna misal olarak kaydedilebilir.¹⁰

3 Nu'man b. Sâbit İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, "el-Fıkhü'l-ekber", *İmâm-ı A'zamın Beş Eseri*, (İstanbul: İfav, 2017), 55.

4 Ebû Ca'fer Tahâvî, *el-Akîdetü't-Tahâviyye* (Beirut: el-Mektebü'l-İslâmî, h. 1414), 100.

5 Ebû Muîn Nesefî, *Bahrü'l-kelâm* (Dimeşk: Dârü'l-Farfûr, 2000), 206.

6 İmâmü'l-Harameyn Ebül-Meâlî Cüveynî, *el-İrşâd* (Mısır: Mektebetü'l-hâncî, 1950), 353-354.

7 Nureddin İtr, "Sahih Âhâd Hadisin İtikad'da Delil Olması", *Sünnetin Dindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998), 212; Ziya Erdiç - Habib Kartaloğlu, "Teftâzânî'ye Göre Büyük Sahabilere Dayanan Ahad Haberlerin Bilgi Değeri", *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 449-450.

8 Mahmut Çınar, "Zarûrât-ı Diniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırma Merkezi, 2013), 44/138.

9 Nizâmuddîn Ahmed b. Muhammed b. İshâk Şâsî, *Usûlü Şâsî* (Beirut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1982), 272.

10 Âhâd haber konusunda daha geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Haber-i Vâhid", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 14/352-355.

Kat'iyetü'd-delâle, bir âyet veya hadisin (nass) farklı şekillerde yorumlanma imkânının bulunmayışıdır. Zanniyetü'd-delâle ise bir nassın farklı yorumlanma ihtimalinin mevcut oluşudur.¹¹ Bu dört kavram inancın kesinlik açısından tasnifi için önemlidir.

Makale, Ehl-i sünnet perspektifinden inanç konularının kesinlik açısından tasnif edilmesinin imkânını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, kelâm eserlerinde genellikle bir bütün olarak sunulan inanç meselelerinin ayrıştırılması ve tasnif edilmesi bakımından önemlidir; bu durum yukarıda arz edilen birkaç örnek ile gösterilmiştir. Ehl-i sünnet'in inancı olarak kaydedilen bazı meseleler, kat'î bir delile dayanmayıp, fer'î bir nitelikte olmasına rağmen, muhataplara inanç esaslarıyla birlikte sunulmakta, bu ise çeşitli problemleri beraberinde getirebilmektedir.

Çalışmada öncelikle itikadî konuların delilinin kesinlik derecesine göre tasnifinin imkânı değerlendirilmiştir. Akabinde inanç meseleleri 1- İnanması şart (inanç esası) 2- İnanması gerekli 3- İnanması önerilen 4- İnanması serbest bırakılan olmak üzere dört kısma ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla makalede birer başlık altında incelenmiştir. Her birisi için iki inanç meselesi örnek olarak sunulmuştur. Örneklerde zikredilen meselelerinin tartışılması makalenin amacı olmadığından kısa bir bilgilendirmeyle yetinilmiştir.

Daha önce bu konuyu müstakil olarak ele alan klasik bir eser veya akademik bir çalışma tespit edemedim. Bununla beraber çeşitli eserlerde îmanî hususların ikiye ayrıldığı görülmektedir.¹² Bazı eserlerde ise ef'âl-i mükellefinin hükümleriyle inanç konuları arasında bağlantı kurulmuştur.¹³ Örneğin Sâbûnî "Ehl-i kible ittîfâk etmiştir ki: Allah Teâlâ'ya îman farzdır. Onu inkâr ise haramdır"¹⁴ demektedir. Yine Güneş, mezheplerin iman esası olarak kabul ettikleri meselelerin kesinliğinin tartışmaya açık olduğunu vurgulayarak dolaylı olarak inanç konularının tasnif edilmesini gerektiğine atıfta bulunmuştur.¹⁵

Ayrıca haber-i vâhidin itikadî konularda delil olup olmadığı hakkında birçok güncel çalışma yapılmıştır. Söz gelimi Özşenel "İtikadî Konularda Haber-

11 Ali Cum'a, *el-Medhal ilâ dirâseti'l-mezâhibi'l-Fikhiyye* (Kahire: Dârü's-selâm, 2001), 92-94.

12 İzzeddin İbn Abdüsselâm, *el-Kavâidü'l-kubrâ* (Dimeşk: Dârü'l-kalem, 2000), 1/182-183; Adnan Algül, *İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın İslâm Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi* (İstanbul: Çıra Akademi, 2017), 155-156.

13 Abdulaziz b. Ahmed Alaaddin el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhi usûli'l-Bezdevî* (b.y.: Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.), 2/377; İbnü'l-vezîr Muhammed b. İbrahim Kâsmî, *el-Avâsım ve'l-kavâsım* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1994), 5/252; Muhammed Zâhid Kevserî, *Nazra Âbire* (Kahire: Dârü'l-cil li't-tibâ'a, 1987), 87-88.

14 Nureddin Sâbûnî, *el-Bidâye mine'l-kifâye fi'l-hidâye* (Mısır: Dârü'l-meârif, 1969), 149.

15 Kamil Güneş, "İman Esasları Konusundaki Mezhep Kabulleri Üzerine", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası 2/1* (2005), 123-124.

i Vâhidin Delil Olma Meselesi ve Kevserî'nin Konuya Bakışı" başlığıyla yazmış olduğu makalede konuya Kevserî'nin görüşleri çerçevesinde kısmen temas etmiştir.¹⁶

1. İnanç Konularının Kesinlik Açısından Tasnifinin Teorik Çerçevesi

Arapça'da e-m-n kökü, emniyet ve emanet anlamına gelmektedir. İbn Manzûr, emniyete korkunun zıddı, emanete ise hıyanetin zıddı demektedir. İman ise küfrün zıddı olup, tasdik anlamına gelmektedir.¹⁷ Terim anlamında ise farklı görüşler ortaya çıkmıştır.¹⁸ Bu konudaki ihtilafın temelinde tasdik, ikrar ve amel kavramlarının yer aldığı söyleyebiliriz.¹⁹ Farklı tarifler yapılmışsa da Mu'tezilî düşüncede iman-amel ilişkisinin net bir şekilde kurulduğu görülmektedir. Ehl-i sünnet içerisinde imanı kalp ile tasdik, dil ile ikrar olarak tarif edenler bulunduğu gibi İmâm Mâtürîdî başta olmak üzere birçok Mâtürîdî ve Eş'arî ulema imanı tasdikten ibaret görmüşlerdir.²⁰ Tasdik kavramının iman tariflerinin tamamına yakınında yer aldığı söylenebilir. İman tanımlarıyla alakalı olarak konumuzu asıl ilgilendiren kısım tasdik mâtîyeti veya tasdik-şüphe ilişkisidir. Bu konuda Smith'in (1916-2000) şu sorusunun yerinde olduğu kaydedilebilir: "İman kalbin eylemiyse o zaman şu soruyu sormaya devam edeceğiz: Öyleyse tasdik nedir?"²¹

Tasdik, Arapça'da yalanın zıddı anlamında kullanılan s-d-k kökünden türemekte, bir sözü kabul etmek manasına gelmektedir.²² Sözlüklerde bu kelimeye, şüphe barındırmayan veya kesin bir delille gelen gibi ilave anlamlar yüklenmemektedir. Bununla beraber gerek Ehl-i sünnet gerekse Mu'tezile'nin kelâm eserlerinde iman hakkındaki söylemlerde, imanun şek ve şüphe içermeyeceği bilgisi zikredilmektedir. Söz gelimi, Kâdî Abdulcebbar şunları kaydeder:

16 Mehmet Özşenel, "İtikadî Konularda Haber-i Vâhidin Delil Olma Meselesi ve Kevserî'nin Konuya Bakışı", *Dîvân* 37/2 (2014), 178-179.

17 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dârü'l-maârif, 1981), 3/140.

18 Ömer Aydın, *Kur'ân-ı Kerîm'de İman-Amel İlişkisi* (İstanbul: İşaret, 2016), 17-24.

19 Recep Önal, "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile İle Ehl-i Sünnet Polemiği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2015), 126.

20 Ebü'l-Hasen Abdülcebbar b. Ahmed Kâdî Abdulcebbar, *Şerhü'l-usûli'l-hamse (Topkapı Nüshası)* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/620-631; Neseî, *Bahrü'l-keîlâm*, 151-152.

21 Wilfred Cantwell Smith, "Son Dönem İslâm Tarihinde İman; Tasdik'in Anlamı", çev. Mehmet Demirtaş, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2014), 377-378.

22 Ebü Nasr İsmâîl Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lugat* (Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 1987), 4/1505; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 27/2417; Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Dârü'l-hidâye ve Dârü İhyâi't-turâs, 1965), 26/15.

“Bizden birinin kendi kendine: “Ben kesin müminim” demesi câiz değildir. Çünkü onun hâlinden bu anlaşılmaz. “İnşallah” ile onu kayıtlaması ise şekki gerektirici değildir. Çünkü bu lafız örfte “kesin olarak yapmayı” ifade için konulmuş bir tabirdir.”²³

İmanda istisnâ²⁴ yapılamayacağı, nitekim tasdik kelimesinin şüphe içermediği İmâm-ı A'zam tarafından dile getirildiği gibi²⁵ İmâm Mâtürîdî tarafından da savunulmuştur.²⁶ Neseî, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'e göre imanda inşallah (in şâe Allah) denmeyeceğini, kişinin şüphe duymadan “ben müminim” demesi gerektiğini belirtir.²⁷ Teftâzânî *Şerhü'l-akâidde* imanın tasdik olduğunu belirttikten sonra, gelen haberi anlayarak onaylamak (iz'ân), doğrulamak manasına geldiğini aktarır.²⁸ O, kalbin tasdikini, anlayarak onaylaması, kesin yargıya varması şeklinde ifade eder.²⁹ Benzer düşünceler İmâm Eş'arî dahil olmak üzere Eş'arî ulemada da görülmektedir.³⁰

Tasdik, doğrulama anlamına gelmekte, zıddı itibarıyla düşünüldüğünde bir haberi yalanlamama manasındadır.³¹ Bir şeyi kalpten kabul etmek şeklinde düşünüldüğünde, güçlü veya zayıf bir tasdikten bahsetmek mümkündür. İman, kişide vesveselerden uzak bir durumdaysa güçlü, dış etkilere açık bir hâldeyse zayıf olarak vasedilebilir. Bu noktada imanın artıp azalmasından bahsedilmektedir. İmanın artıp azalması hususu tartışmalı olsa da imanın nurunun artıp azaldığı genel kabul görmektedir. Gerçi Teftâzânî, bazı muhakkik ulemanın tasdik kendisinin de artıp azalma göstereceği düşüncesinde olduğunu belirtir. Onların, Hz. İbrahim'in iman etmiş olmakla beraber kalbinin mutmain olmasını talep etmesini³² tasdikinin artmasını istemesi şeklinde yorumladıklarını aktarır.³³ Bu görüş, ileride tekrar değinileceği gibi iman konularının tasnifi açısından kaydadeğerdir.

23 Kâdî Abdulcebbar, *Şerhü'l-usûli'l-hamse (Topkapı Nüshası)*, 2/660.

24 İmanda istisnâ ile “Ben inşallah müminim” şeklindeki bir söylem kastedilmektedir. Kişinin imanlı olduğu hususunda şüphe ifade edebilecek söylemlerden kaçınması gerektiği düşünülmektedir.

25 İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, “el-Fikhü'l-ekber”, 85-86; İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, “el-Âlim ve'l-müteallim”, 20.

26 Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, 388.

27 Neseî, *Bahrü'l-keîm*, 153.

28 Sa'düddîn Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâidi'n-Neseîyye* (Kahire: Mektebetü'l-külliyâtî'l-ezheriyye, 1988), 77.

29 Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâidi'n-Neseîyye*, 81.

30 Ebü'l-Hasen Eş'arî, *Risâletü Ehli's-suğr* (Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1413), 155; Cüveynî, *el-İrşâd*, 400.

31 Bu konuda daha detaylı bilgi için bk. İlhami Güler, “Ebû Hanîfe'nin İmân Tanımının Eleştirisi”, *İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi*, ed. İbrahim Hatiboğlu (Bursa: Kurav Yayınları, 2005), 202-204.

32 el-Bakara 2/260.

33 Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâidi'n-Neseîyye*, 81.

İmanı şüphe barındırmayan bir olgu olarak kabul ettiğimizde zannî olarak aldığımız bir haber üzerinden, içinde hiçbir şüpheye yer olmayan bir yargının oluşmasını beklemek çelişkili bir durum oluşturmaktadır. Kelâmcılar bu çelişkidenden çıkmak için doğru haberi mütevâtir haber olarak açıklamışlardır. Bu bağlamda üzerine îman bina edilebilecek haber, delâlet veya sübut açısından zan içermemelidir. Ancak yukarıda bazı örnekleri sunulduğu gibi pratikte Mâtürîdî ve Eş'arîlerin kelâm eserlerinde zannî delille ortaya konulmuş çok sayıda inanç meselesi bulunmaktadır. Bunların kesinlik açısından tasnif edilmesi, probleme bir çözüm oluşturabilir. Buna göre makalede inanç konularının, delilin kat'îlik ve zannîlik durumuna göre şu dört kademeye ayrılması önerilmiştir: 1- İnanması şart (inanç esası) 2- İnanması gerekli 3- İnanması önerilen 4- İnanması serbest bırakılan. Bu dörtlü tasnif şu şekilde açıklanabilir:

İnanılması şart olan, bir başka söylemle inanç esası diyebileceğimiz hususlar, kelâmcıların îman tanımlarıyla uyum içerisindedir. Dolayısıyla kesin bir bilgiyle ispatlanan inanç esasları üzerinde ihtilaf olması pek beklenen bir durum değildir. Ancak inanılması gerekli, önerilen veya serbest bırakılan meselelerin îman kavramıyla bağdaşması tartışmalı olacaktır. Nitekim çoklarının zihninde bir şeye inanmak ya şarttır veya inanılmaması şarttır şeklinde ikili bir tasnif ortaya çıkmaktadır. Halbuki Akpınar'ın da iddia ettiği gibi dinî birçok konuda olduğu gibi itikadî hükümlerin tasnifinde de puslu (bulanık) mantık kullanılabilir.³⁴

Yapmış olduğumuz tasnife göre inanılması gerekli hususlar, nassın sübut veya delâletinden birisinin kat'î olmaması yani zannî olması durumunu kapsamaktadır. Buna haneî ulemasının amelde vâcip gördüğü hususların inançla alakalı yönü olarak da bakılabilir. Bu kategoride yer alan inanç meselelerinin, itikad edilmesi gereken ancak aksi durumda kişiyi dinden çıkarmayan hususları barındırdığı söylenebilir. Bu yargı aşağıda örnekleri sunulacağı üzere Mâtürîdîler ve Eş'arîler tarafından isimlendirmeden kullanılmıştır. Nitekim inanmanın gerekli olduğu ancak inanmayanın dinden çıkmadığı birçok inanç konusu klasik eserlerde yoğun bir şekilde yer almaktadır. Söz gelimi Nesefî, isrâ hadisesini inkâr edenin kâfir olacağını belirttikten sonra, mirâcın kesin delillerle sâbit olmadığını aktarır.³⁵ Sâbûnî, kabir azabını reddeden Mu'tezile'den bazı âlimler olduğundan söz edip onların bid'atçı olduklarını

34 Muhammet Raşit Akpınar, "Dini Hükümlerin Tasnifinde Puslu Mantık", *VI International European Conference on Interdisciplinary Scientific Research*, ed. Mehmet Emin Kalgı (b.y.: Iksad, 2022), 7; Bulanık mantık anlayışını İslâm Hukukunda uygulandığını/uygulanmasını savunan Akpınar, Mu'tezilenin *el-Menzile beyne'l-menzileteyn* esasının bu çerçevede değerlendirilebileceğini kaydetmektedir. bk. Muhammet Raşit Akpınar, *İslâm Hukuku ve Bulanık Mantık* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 43-45.

35 Nesefî, *Bahrü'l-keîm*, 206-207.

kaydeder.³⁶ Aynı şekilde Cüveynî ve Abdulkahir Bağdadî, şefaati inkâr edenleri bid'atçı görmekte yetinir.³⁷ Eş'arî bir âlim olan İzz b. Abdisselâm, itikadî meseleleri kat'î ve zannî delille sabit olması açısından ikiye ayırır. Ona göre şefaathat, mizan ve kabir azabı gibi zannî delille sabit olan itikadî meseleleri inkâr eden kişi kâfir olmaz, ancak ölümlerini dirileceği, hesabın olacağı gibi kat'î bir delille dayanan bir konuyu reddeden kişinin küfrüne hükmedilir.³⁸ Ehl-i sünnet'in Mu'tezile ile ihtilaf ettiği meseleler daha çok bu seviyedeki tartışmalarla alakalıdır.

İnanılması önerilen şekilde sunduğumuz meseleler, meşhur olmayan âhâd bir haberle delillendirilen inançla alakalı hususları kapsamaktadır. İnanılması serbest bırakılan hususlar ise dinin herhangi bir esasına aykırı olmayıp, zayıf rivâyetlere dayanan inançlardır. Bu konulara ait örneklemeler aşağıdaki başlıklar altında sunulmuştur. Bu son iki hususa klasik eserlerde karşılık bulmanın diğerlerinden daha zor olduğu söylenebilir. Nitekim bu meseleler genelde akâid eserlerine yansımamıştır.

Buraya kadar olan kısımda Ehl-i sünnet'in çelişkiye düştüğü izlenimi veren iki durum karşımıza çıkmaktadır. Birincisi doğru haber, mütevâtir haber ise niçin kelâm eserlerinde âhâd haberlere dayanan inanç meselelerine yer verilmiştir? İkincisi, îman şüphe barındırmıyorsa zannî bir bilgi üzerinden nasıl şüphesiz bir inanç tesis edilebilir? Bu iki sorunun cevaplanması inanç meselelerinin kategorilere ayrılması açısından önemlidir.

Âhâd haberle îman tesisi hususunda şunlar kaydedilebilir: Kelâmcılar doğru haber için mütevâtir olması veya mucizeyle desteklenmiş peygamber sözü olması şartını getirmişlerdir. Ancak bunun temel îmanî meselelerle ilgili olduğu söylenebilir. Bu durumda cüz'î meselelerde âhâd haber delil olarak getirilebileceği öne sürülebilir. Söz gelimi "mucize"nin imkânı mütevâtir haberlere dayanarak ispat edilmelidir, bununla beraber Hz. Peygamber'in parmaklarından su kaynaması mucizesine inanmak için âhâd bir rivâyet yeterli görülebilir. Ancak önerilen bu çözüm, "zannî bilgiye dayanarak kesin bir inanç oluşturulabilir mi?" problemini doğurmaktadır.

Zannî bilgi üzerinden îman tesisi problemleri bir husus olsa da Mâtürîdî ve Eş'arî kelâmcıların cüz'î meselelerdeki pratiği dikkate alınarak konuya çeşitli açıklamalar yapılabilir. Öncelikle mütevâtir olmayan bazı itikadî meseleler meşhur olduğu gerekçesiyle birçok Ehl-i sünnet kalamcısı tarafından bilgi düzeyinde kabul edildiği kaydedilmelidir. Pezdevî, Mu'tezilenin mütevâtir olmaması sebebiyle şefaathat hakkındaki haberleri reddettiğini aktardıktan sonra,

36 Nureddin Sâbûnî, *el-Kifâyetü fi'l-hidâye* (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2014), 372-373.

37 Cüveynî, *el-İrşâd*, 394; Abdulkahir Bağdadî, *Usûlü'd-dîn* (İstanbul: y.y., 1928), 245.

38 İbn Abdüsselâm, *el-Kavâidü'l-kubrâ*, 1/183; Algül, *İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın İslâm Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi*, 156.

cevap olarak şunları kaydeder: “Bu konudaki rivâyetlerden bazıları meşhurdur. Meşhur haber de bilgi sebeplerindedir. Nitekim gelen haber aklın imkânsız gördüğü bir hususa dair değildir. Şefaât, Hz. Peygamber’in faziletiyle ilişkilidir. Onun faziletini dillendirmek vaciptir. Dolayısıyla zaruri olarak böyle söylemek gerekir.”³⁹ Pezdevî benzer bir söylemi ru’yetullah meselesinde de dile getirerek şunları kaydeder: “Deriz ki, ru’yet hadisi meşhurdur. Meşhur haber, fukahâ nezdinde yaygınlık bulup kabul gören rivâyettir. Bu hadis de böyledir. Bize göre meşhur, mütevâtir gibi bilgi kaynağıdır.”⁴⁰ Benzer bir tutumu Sâbûnî dile getirerek kabir azabı hakkındaki rivâyetlerin meşhur olduğunu, meşhur haberi reddetmenin bid’at ve dalâlet olduğunu belirtir.⁴¹

Meşhur haberin, mütevâtir düzeyinde “bilgi” olarak kabul edilmesi Ehl-i sünnet açısından ru’yetullah ve şefaât gibi hususlara iman edilmesi gerektiği meselesine çözüm sunsa da, kelâm metinlerinde, sahabenin efdaliyet sırası, bazı kıyamet alametleri, peygamberlerin sayısı gibi âhâd haberlere dayanan başka konular da bulunmaktadır. Neticede Ehl-i sünnet ulemaya ait metinlerde zannî delillerle çeşitli inanç meselelerinin yer aldığı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Zannî olan, yani doğruluğunda şüphe bulunan bir delille, şüphesiz bir tasdikî oluşmasının teklif edilmesine aşağıdaki üç husus farklı çözüm önerileri olarak sunulabilir.

Birincisi; îman, yapılan tanımlarda da zikredildiği üzere kabullenme anlamında tasdik etmek demek olup bu tasdikî oluşmasında birçok etken bulunmaktadır.⁴² Bu etkenlerden belki de en önemlisi istidlâldir. Ancak delille îman arasındaki ilişki zorunlu değildir. Bir kimse zayıf bir delil üzerinden güçlü bir inanç oluşturabileceği gibi, kesin delil bulunan bir hususa inanmayabilir. Gerçi bu tutum doğru bir inanç modeli olarak sunulamaz. Ancak vakiada zayıf gördüğümüz delil, bireyin subjektif tecrübesinde kesin hükmünde değerlendirilebilmektedir. Delil bu durumda tasdikî oluşturmaya yarayan veya tasdikî gücünü artırmaya yönelik bir argüman olmaktan ibarettir. Buna göre kişide zayıf bir delille, kesin bir inancın oluşması mümkündür. Klasik düşüncede yer alan taklîdî îman - tahkîkî îman, avamın îmanı - havasın îmanı ayrımları bu düşünceyle irtibatlandırılabilir. Gazzâlî’nin taklîdî îman veya avamın îmanı olarak isimlendirdiği îman çeşiti, güçlü bir delil olmaksızın kişinin

39 Ebü'l-Yüsr Muhammed Pezdevî, *Usûlü’ d-dîn* (Kahire: el-Mektebetü’l-ezheriyye li’t-turâs, 2003), 166.

40 Pezdevî, *Usûlü’ d-dîn*, 88-89.

41 Sâbûnî, *el-Kifâyetü fi’l-hidâye*, 372-373.

42 Ramazan Biçer, “İmanın Bilişsel Yapısının Ana Dinamikleri”, *Ekev Akademi Dergisi* 18 (2004), 31-32.

bir şeyi kesin olarak tasdik etmesiyle alakalıdır.⁴³ Bu düşünce fideizme⁴⁴ yol açmakla eleştirilebilir. Ancak bu yorumda, delille îman arasında bir ilişki olduğu inkâr edilmemektedir. İmanın temel umdelerinin rasyonel temellere dayanmasıyla bu düşünce arasında bir çelişkinin bulunmadığı kaydedilebilir.

İkincisi; îman kavramının sadece inanılması şart hususlarla (inanç esaslarıyla) ilgili olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda şüphe içermeyen delillere dayanan îman, inanılması farz olan meseleleri kapsamaktadır. Bunun dışında kalan hususlar için her ne kadar îman kavramı kullanılmaktaysa da bu mecâzî bir anlam ifade etmektedir. Bir başka deyişle îman, sadece îman esasları olan hususlar hakkında kesin bir tasdik ifade ederken, inanılması gerekli, önerilen veya serbest olan durumlar için, aynı kesinlikte olmayabilir. İmanın zıddının küfür olması bu düşünceyi desteklemektedir. Nitekim îman edilmesi gereken esasların inkârı küfürdür. Kesin delile dayanmayan inanç unsurlarını reddetmenin küfür olmadığı Ehl-i sünnet'in üzerinde ittifak ettiği bir husustur. Buradan yola çıkarak kesin delile dayanmayan inanç öğelerine îman denilmesinin mecâzî bir söylem olduğu kaydedilebilir.

Üçüncüsü; tasdik, kabul etme anlamı taşımakla birlikte tasdik gücü delilin gücüne göre değişim göstermektedir. Güçlü delile dayanarak tasdik eden bir kimsenin kalbine hiçbir şüphe gelmezken, zayıf delile dayanan kimsenin kalbinde tereddütler (şüphe-vesvese-vehim) oluşabilir. Bu durumda "inanması şart" hususlarla ilgili mü'min kişiden beklenen bütün tereddütlerden âzâde bir tasdik içerisinde bulunması olacaktır. Nitekim îmana sebep olan öncüller kesin delillerle sabit olmaktadır. Bununla beraber îman edilen hususu ispat eden bilginin kesinliği nispetince tasdik gücü olması beklenir. Kişi, istidlâllerle tasdikini güçlendirerek îmanını şüphelerden daha uzak hale getirebilecektir. Ayrıca îmanın artıp azalmasıyla bu düşünce arasında bir ilişki bulunmaktadır. Taftazânî'nin aktardığı, tasdik in kendisinin artıp azalacağı görüşü bu düşünceyi desteklemektedir.⁴⁵

Ehl-i sünnet ulemasının kelâm eserlerinde inanca taalluk eden meseleler delilin kesinliği açısından değerlendirildiğinde yukarıda da ifade edildiği gibi farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın dört dereceye ayrılması teklif edilebilir. Bunlar; birincisi mütevâtir delile dayanan, ikincisi meşhur delile dayanan, üçüncüsü âhâd sahih bir habere dayanan, dördüncüsü ise âhâd zayıf bir ha-

43 Huccetu'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-ma`rife, ty.), 1/120, 3/15. Bu konuda ayrıca bk. Necmettin Tan, "Kömürçünün İmanı", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/2 (2018).

44 Fideizm konusunda bk. Osman Murat Deniz, *Akıl-İman İlişkisi Açısından Fideizm* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 30-34.

45 Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, 81.

bere dayanan hususlardır. Dörtlü sınıflandırma Debbûsî gibi bazı Hanefî ulemasının bilgi tasnifinde de yer almaktadır.⁴⁶ Bu dörtlü sınıflandırmayı inanç konuları için şart, gerekli, önerilen ve serbest bırakılan şeklinde isimlendirebiliriz.

2. İnanılması Şart Olan Hususlar (İnanç Esasları)

İnanç esası olan hususlar bazı kelâmcılar tarafından inanılması farz veya haram şeklinde de ifade edilmiştir. Farz ve haram zıt anlamlı iki kavramdır. Farz “*dinin mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı şekilde istediği fil*”⁴⁷ iken, haram “*mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen fil*”⁴⁸ şeklinde tarif edilmektedir. Farz ve haram tariflerden de anlaşıldığı gibi kesin delile dayanması gerekmektedir. Bu bağlamda iki kavramın îmanî hususlarla aynı düzlemde yer aldığı söylenebilir.

İnanılması farz olan şeyler, îman esasları denilen dinî açıdan tartışmasız kabul edilmesi gereken ve inkârı küfrü gerektiren hususlardır. Bu esaslar, kesin aklî esaslara veya mütevâtir olarak bize ulaşmış naslardan oluşmalıdır. Dolayısıyla teorik olarak Kur’ân-ı Kerîm ve mütevâtir sünnette delâleti kat’î olarak yer alan inançla ilgili hususlar, îman esaslarıdır denilebilir. Pratikte bu esasların tamamının Kur’ân-ı Kerîm’de bulunması kitabın kuşatıcılığı bağlamında önemlidir. İnanç esası olan hususların bazılarını şu şekilde zikredebiliriz:

1. Allah Teâlâ’nın var ve bir oluşu: Bu esas aklî çıkarımlara dayanmanın yanında şu âyetin kesin hükmünde de yer almaktadır: “*De ki O Allah, birdir.*”⁴⁹ Âyetten, Allah’tan başka bir ilah olmadığı kesin bir şekilde anlaşılmaktadır.
2. Allah Teâlâ’nın mahlûkata benzemeyişi: Bu esas yine aklî çıkarımlara dayanmanın yanında şu âyetin kesin hükmünde de yer almaktadır: “*Hiçbir şey O’nun aynısı gibi değildir.*”⁵⁰, “*O’na denk hiçbir varlık olmaz.*”⁵¹ Âyetlerde Zât-ı İlâhî’nin benzeri hiçbir varlığın olmadığı net bir şekilde anlatılmıştır.⁵²
3. Meleklerin, şeytanın ve cinlerin varlığı, kitapların indirildiği, peygamberlerin gönderildiği, kıyametin kopacağı, insanların tekrar diriltileceği, âhirette mükâfât ve cezalandırmanın olacağı vb. hususlar Kur’ân-ı

46 Ebû Zeyd ‘Abdillâh b Muḥammed b ‘Ömer b İsâ Debûsî, *Takvîmu’l-edille fi usûli’l-fıkh* (Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmiyye, 2001), 212.

47 İbrahim Kâfi Dönmez, “Farz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), 12/184.

48 Ferhat Koca, “Haram”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997), 16/100.

49 el-İhlâs 112/1.

50 eş-Şûrâ 42/11.

51 el-İhlâs 112/4.

52 Fehmi Soğukoğlu, *İslâm Düşüncesinde Tenzih* (Ankara: İlahiyat, 2022), 61-71.

Kerîm'de delâleti kat'î bir şekilde zikredilmiştir. Dolayısıyla bunların kabul edilmesi îman, reddedilmesi küfürdür diyebiliriz.

İnanç esası olan hususlar kelâmcıların üzerinde ittifak ettiği bilgi teorisiyle mutâbık olduğundan bu konularda kelâmî mezhepler arasında kayda değer bir ihtilaf bulunmaz. Ancak asıl tartışmanın inanılması gerekli olan hususlarda olduğu söylenebilir.

3. İnanılması Gerekli Olan Hususlar

İnanılması gerekli olan hususlar, dinî veriler açısından kesine yakın bir şekilde ispât edilen ancak kesin olmayan inanç meseleleridir. Bunun, usûl-i fıkıhta vâcip ve tahrimen mekruhun inançla alakalı konulardaki izdüşümü olduğu söylenebilir. Nitekim vâcip “*bir fiilin yapılmasının kesin ve bağlayıcı tarzda istendiğinin*”⁵³ zannî olarak anlaşılmasıdır. Tahrimen mekruh ise “*bir fiilin yapılmasının kesin ve bağlayıcı tarzda yasaklanmasının*”⁵⁴ zannî bir delile dayanmasıdır. Vâcibin terkedilmesi veya tahrimen mekruh bir fiilin işlenmesi halinde kişi günahkâr duruma düşmektedir. İnkâr ettiğinde ise kâfir olmaz. Bu bağlamda zannî bir delille sâbit olan itikadî meselelerin amelî anlamda vâcibe karşılık geldiği söylenebilir. Ehl-i sünnet açısından; güçlü de olsa kesin bir delil olmadan ortaya konulan inanç unsurlarının inkâr edilmesi kişiyi dinden çıkarmamakta, ancak fâsık/bid'atçı/günahkâr yapmaktadır. Mâtürîdî ve Eş'arîlere ait akaîd eserlerinde makalede yapılan tasnife göre “inanılması gerekli” kategorisine giren pek çok husus bulunduğu söylenebilir. Bunların bir bakıma Mu'tezile ile Ehl-i sünnet arasındaki ihtilafli meseleleri oluşturduğu kaydedilebilir. Bazıları şu şekilde zikredilebilir:

1. Ru'yetullah: Âhirette Allah Teâlâ'nın görülmesinin imkânı kelâmcılar tarafından ilk dönemlerden günümüze kadar tartışılmış bir konudur. Mu'tezile ru'yetullahı aklî ve naklî delillerle imkânsız görürken, Ehl-i sünnet aklen ve naklen câiz olduğunu kabul etmektedir.⁵⁵ Ehl-i sünnet'e göre ru'yetullahın Kur'ân ve sünnetten delilleri bulunmaktadır. Kur'ân'da “*O gün yüzler vardır ki, rablerine nazırdır*”⁵⁶ buyrulmaktadır. Bu âyet, sübûtu kat'î olsa da âhirette mü'minlerin Allah'ı görmesi hususuna zannî olarak delâlet etmektedir. Nitekim “*nâzırdır*” lafzı gör-

53 İbrahim Kâfi Dönmez, “Vâcip”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 42/410.

54 Ferhat Koca, “Mekruh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), 28/581-582.

55 Selim Özarslan, “Allah'ın Görülebilmesi / Rü'yetullah Sorunu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2001), 290-291.

56 el-Kıyâmet 75/22.

mekle açıklanabildiği gibi, beklenti içerisine girmek manasına da gelmektedir.⁵⁷ Ru'yetullah kesin olarak delâlet eden ifadeler hadis kaynaklarında yer almaktadır. Hz. Peygamber'in "Rabbini, ayın on dördünde Ay'ı gördüğünüz gibi göreceksiniz"⁵⁸ buyurduğu sahih hadis kaynaklarında zikredilmektedir. Bu rivâyetteki ifadeler, âhirette Allah Teâlâ'nın görüleceği hususunda kat'î ise de hadis mütevâtir olmayıp zanniyetü's-subûttur.⁵⁹ Dolayısıyla ru'yet konusu Ehl-i sünnet'in değerleri açısından güçlü delillere dayanmaktaysa da kat'î değildir. Diğer taraftan, ru'yetullahı inkâr edenlerin yine bazı âyetlerden yola çıktığı kaydedilmelidir. Son tahlilde Mâtürîdî ve Eş'arî ulema meselenin zannî bir boyutu bulunduğundan ru'yetullahı inkâr edenleri tekfir etmemişler, ancak bazıları fâsık olduklarına kâil olmuşlardır.⁶⁰

2. Kabir hayatı: Öldükten sonra bedenlerin tekrar dirilmesine kadar olan sürede insan bilincinin bir şekilde devam ettiğine inanılmaktadır. Berzah veya kabir hayatı şeklinde isimlendirilen bu yaşam biçiminin varlığına dair Kur'ân ve sünnetten istidlâl edilen birçok nas bulunmaktadır. Ehl-i sünnet'in tamamı ve Mu'tezilî ulemanın bir kısmı, kabir hayatının varlığına inanmayı gerekli görmektedir. Buna mukabil yine Mu'tezile'nin bir kısmı ve Şii kelâmcılar, bazı âyetlere dayanarak kabir hayatının olmadığına kâil olmuşlardır.⁶¹ Firavun ve ehli hakkındaki şu âyetin kabir hayatının varlığına delil teşkil ettiği kabul edilmektedir: "Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek)!"⁶² Âyette geçen sabah, akşam ateşe sokulma hadisesi kabir azabı şeklinde anlaşılmıştır.⁶³ Kabir hayatının varlığıyla ilgili olarak yukarıda zikredilenin dışında on (10) dan fazla âyet bulunmaktadır.⁶⁴ Kabir azabı hakkında Kur'ân'daki net ifadelerden birisinin yukarıdaki âyet olduğu düşünülürse konu hakkında ihtilafın vukuu beklenen bir durumdur. Buna rağmen bu konudaki ihtilafın nadir olduğu kaydedilmelidir. Hadis kaynaklarında ise kabir ha-

57 Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemaşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-Arabî, 1407), 4/662.

58 Buhârî, *Mevâkîtu's-salât*, 15.

59 Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 89.

60 Cüveynî, *el-İrşâd*, 183.

61 Ebu'l-Hasen Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfü'l-musallîn* (Beyrut: Dârü ihyâi't-turâsi'l-arabî, 1980), 480.

62 Gâfir 40/46.

63 Kâdî Abdulcebbar, *Şerhü'l-usûli'l-hamse* (Topkapı Nüshası), 2/662; Neseî, *Bahrü'l-keîm*, 249-252; Cüveynî, *el-İrşâd*, 375.

64 Murat Kaya, "Kabir Azabıyla İlişkilendirilen Âyetlerin Tahlil ve Değerlendirilmesi", *Usûl* 25 (2016), 168-186; Ekrem Uysal, "Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye Göre Kabir Azabı", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 1/2 (2017), 75-76.

yatının varlığına kesin olarak delâlet eden pek çok rivâyet bulunmaktadır. Bunların tevâtür derecesinde olduğu birçok âlim tarafından dile getirilmiştir.⁶⁵ Ancak buna rağmen, yanlış bir yoruma dayanarak dahi olsa âyetlerden yola çıkılarak kabir azabını inkâr eden kişinin tekfir edilmemesi gerektiği kaydedilebilir.⁶⁶ Bu durumda kabir hayatının, inanılması gerekli kategorisinde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

4. İnanılması Önerilen Hususlar

İnanılması önerilen hususlar, meşhur olmayan, âhâd sahih bir habere dayanan inanç meseleleridir. Usûl-i fıkıhta amelî konularda sünnet ve tenzihen mekruh, kavramlarının bunun izdüşümü olduğu kaydedilebilir. Nitekim sünnet, “*farz yahut vâcip derecesinde olmaksızın yapılması dinen istenen fiil*”⁶⁷ ifadeleriyle tarif edilirken, tenzihen mekruh, “*şâriin kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda yapılmamasını istediği fiildir*”⁶⁸ şeklinde tanımlanır. Bu durumda sünneti terketmek veya tenzihen mekruh bir fiili işlemek, insanı âhirette cezayı hak edecek bir duruma sokmayıp, sevaptan mahrum kalmakla açıklanmaktadır. Dolayısıyla bir başka delile dayanarak sünnet olduğu düşünülen bir görüşün tercih edilmemesinin fık/bid’at gibi ithamlarla açıklanmaması gerekmektedir. Amelî konularda olduğu gibi inanç meselelerinde de şâriin bir şeye kesin olarak inanmayı emretmediği veya bir husustaki delillerin yeterli olmadığı meseleler bulunmaktadır. Akâid kitaplarında geçen bazı hususların bu kapsamda değerlendirilebileceği dile getirilebilir. Bunlardan bazılarını şu şekilde zikredebiliriz:

1. Hz. Peygamber’e isnâd edilen hissi mucizeler: Kelâmcılar mucizeyi farklı şekillerde tanımlamışlarsa da olağanüstü bir hadisenin muhaliflere meydan okuma anında peygamberlik iddiasında bulunan kimse- nin elinde ortaya çıkması tanımı genel kabul görmüştür.⁶⁹ Mucize, hidayet mucizesi ve ikrâm mucizesi olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Bu bilgidен hareketle yukarıdaki tarifiñ birinci kısmı içerdiği söylenebilir. İkrâm mucizesi peygamberin elinde meydan okuma olmaksız-

65 Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, 66-67; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevatir* (Kahire: Dârü'l-kütübî's-selefiyye, ts.), 125-126.

66 Ebû Saîd Hâdimî, *Berîkatün Mahmûdiyye Fi Şerhi Tarîkatın Muhammediyye* (b.y.: Matbaatü'l-halebî, 1348), 1/229.

67 Ferhat Koca, “Sünnet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 38/154.

68 Koca, “Mekruh”, 582-583.

69 Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, 86; Halil İbrahim Bulut, “Mucize”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 30/348.

zın bir olağanüstülüğün gerçekleşmesidir. Bu bağlamda ikram mucizesi kabîlinden Hz. Peygamber'in elinde birçok olağanüstü hadisenin cereyan ettiği gerek hadis kaynaklarında gerekse kelâm eserlerinde yer almaktadır. Her ne kadar Hz. Peygamber'in elinden hissî mûcize zâhir olmuştur, yargısı bazı Ehl-i sünnet ulema tarafından mütevâtir kabul edilmişse de⁷⁰ muayyen bir mûcize rivâyetinin âhâd habere dayandığı hususunda bir ihtilaf bulunmamaktadır. Söz gelimi Hz. Peygamber'in elini su kırbasına koyduğunda az miktarda suyun bereketlenerek çok kişinin aynı sudan abdest alması sahih rivâyetlerde yer almaktadır.⁷¹ Rivâyet, sahih kaynaklarda zikredilmişse de âhâd bir haberdir ve inancın özüne taalluk etmemektedir. Bu açıdan ilmî bir gerekçeyle rivâyetin kabul edilmemesi, inanılması gerekli bir itikadî hususu reddetmek gibi değerlendirilmemelidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu yönde bir mucizesinin olduğuna inanmak zorunlu değildir, ancak sahih kaynaklarda yer aldığı için inanılması önerilen hususlar arasında zikredilebilir.

2. Şehit olan kişinin âhirette şefaathçi olacağı: Şehitlik, dinî açıdan büyük övgüye sebep olan bir mertebedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah yolunda öldürülenlere ölü denilmemesi gerektiği, onların Allah Teâlâ katında diri olup rızıklandırıldıkları bildirilir.⁷² Bununla beraber şehitlere şefaath hakkı verileceğiyle ilgili bir hüküm yer almaz. Şefaath, Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette çeşitli şekillerde zikredilmektedir.⁷³ Bu âyetler ışığında Allah Teâlâ'nın izin verdiği kimselerin âhirette şefaath edebileceği anlaşılmaktadır.⁷⁴ Ehl-i sünnet ulemasının şefaathin varlığı noktasında ittifak halinde olduğu görülmektedir.⁷⁵ Bununla birlikte Hz. Peygamber'in şefaath dışında hangi sınıf insanların nasıl bir şefaathte bulunacağı hususunda net yargılar bulunmamaktadır. Şehit olan kimselere şefaath hakkı verileceği bazı hadis rivâyetlerinde yer almaktadır.⁷⁶ Şefaath konusunun aslı Kur'ân'a dayandırılarak ispat edildiğinden, meselenin fer'î bir unsurunun birkaç rivâyete dayandırılarak kabul edilmesi mümkün görülmektedir. Bu bağlamda muteber kaynaklarda zikredilen hadislerle dayanarak şehit olan kimselerin şefaath edeceğine inanmanın önerildiği söylenebilir.

70 Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, 87.

71 Buhârî, "Menâkıb", 22; Müslim, "Fedâil", 4.

72 Âl-i İmrân 3/169.

73 Ahmet Ak, *Şefaath Kitabı* (İstanbul: Ensar, 2017), 64.

74 el-Bakara 2/255.

75 Cüveynî, *el-İrşâd*, 393; Nesefî, *Bahrü'l-keîâm*, 235-238.

76 Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 25; İbn Mâce, "Ebvâbü'l-cihâd", 16.

5. İnanılması Serbest Bırakılan Hususlar

Dinî bir esasa aykırı olmayan ve dinî açıdan da inanılması teklif edilmeyen inanç meseleleri bu kategori altında değerlendirilebilir. Usûl-i fıkhîta amelî boyutta mübah kavramı bununla ilişkilendirilebilir. Nitekim mübah, “şâriin mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiil”⁷⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. İnançla ilgili hususlarda, bir şeye inanmakla inanmamanın dinî açıdan bir sakıncasının olmadığı durumlar bu hüküm altında değerlendirilebilir. İtikatla ilgili meseleler genelde inanılması gerekli unsurları içerdiğinden inanılması şart, inanılması gerekli ve inanılması önerilen kısımda yer almaktadır. Dini açıdan inanıp inanmamanın serbest bırakıldığı meseleler bulunabilir mi? sorusu ise ayrı bir tartışma konusudur. Nitekim bazı usulcüler delili olmayan bir ibadetin yapılabilmesi konusunda dahi aslolanın tahrim olduğuna hükmetmiştir ki bu durumda inançla ilgili meselelerde asıl olanın duraklama olması gerekmektedir.⁷⁸ Diğer taraftan bunun inanca ait ana unsurlar için geçerli olduğu, cüz’î meseleleri kapsamadığı dile getirilebilir. Bununla birlikte inanca konu olabilecek, müspet - menfî delil gelmeyen veya müspet-menfî bilgiler arasında bir tarafın ağırlık kazanmadığı birçok konu bulunmaktadır. Bunlar genelde inancın temel unsurları olmayıp fer’î meselelere taalluk eden hususlardır. Aşağıdaki meseleleri bunlar arasında zikredebiliriz:

1. Melekü'l-mevtin adının Azrâil olduğuna inanmak: Meleklerin varlığına inanılması, Kur’ân-ı Kerîm’de kat’î bir biçimde zikredilmektedir.⁷⁹ Kur’ân’da meleklerin çeşitli sıfatları zikredildiği gibi Cebrâil ve Mikâil isimleri de yer almaktadır.⁸⁰ Dolayısıyla bu isimlerde melekler olduğuna inanmak şarttır denilebilir. İsrâfil ismi ise âhâd rivâyetlerde yer aldığından⁸¹ bu isimde bir meleğin olduğuna inanmak, “inanılması gerekli” veya “inanılması önerilen” kategorisinde değerlendirilebilir.⁸² Kur’ân-ı Kerîm’de “Ölüm meleği”⁸³ ifadesi geçmekle birlikte Azrâil adı zikredilmemektedir. Aynı şekilde meşhur sahih hadis kaynaklarında da bu isme rastlanmamaktadır. Bununla beraber sahihliği tartışılacak çeşitli hadis rivâyetlerinde ve diğer dinlere ait kaynaklarda Azrâil

77 İbrahim Kâfi Dönmez, “Mubah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 30/339-340.

78 Takiyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû’ü'l-Fetâvâ* (Medine: Mucemmu Melik Fehd, 1995), 29/17.

79 el-Bakara 2/285.

80 el-Bakara 2/98.

81 Ebû Muhammed Abdullah Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî* (Suudî Arabistan: Dâru’l-muğnî, 2000), 2/845.

82 İsrâfil adında bir meleğin bulunduğu; Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birçok sahih hadis kaynağında zikredilmektedir. İlgili rivâyetlerin meşhur düzeyde kabul edilebilme imkânı ayrı bir çalışma konusudur. Dolayısıyla İsrâfil adında bir meleğin var olduğuna inanmanın hangi kategoride yer alması gerektiğiyle ilgili net bir görüş bildirilmemiştir. Rivâyetlerle ilgili bk. Buhârî, “Tefsîr”, 8; Müslim, *Salâtu’l-musâfirîn*, 200.

83 es-Secde 32/11.

ismi geçmektedir.⁸⁴ Bu bilgilerden yola çıkarak ölüm meleğine Azrâil denilip denilmemesi hususunda dinen bağlayıcı bir hüküm bulunmadığı kaydedilebilir. Dolayısıyla ölüm meleğinin adının Azrâil olduğuna inanmak, “inanılması serbest” kategorisinde değerlendirilebilir.

2. İnsan - melek arasındaki üstünlük: Efdaliyet konusu dini metinlerde kişi merkezli olmaktan ziyade, takvâ gibi soyut bir mefhuma bağlanmıştır. Allah Teâlâ “Sizin Allah katında en hayırlı olanınız en takvâ olanınızdır”⁸⁵ buyurmaktadır. Bununla beraber bazı naslardan hareket ederek insanların veya meleklerin daha üstün olduğuna inanılmaktadır.⁸⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de insanın yüceltildiği⁸⁷, en güzel biçimde yaratıldığı⁸⁸, meleklerin Hz. Âdem’e secde ettiği⁸⁹ hususları bildirilmektedir. Bu âyetler Allah Teâlâ’nın yarattığı en üstün mahlûkun insan olduğu izlenimini vermektedir. Ancak diğer taraftan, meleklerin Allah Teâlâ’ya isyan etmeyen kullar oldukları⁹⁰, gece gündüz tesbih ettikleri⁹¹, mü’minler için istiğfarda buldukları⁹², peygamberin kendilerinin bir melek olmadığını söylemesi⁹³, meleklerin faziletine delâlet eden hususlardandır.

İnsanla melek cinsleri arasındaki üstünlüğe dair naslarda açık bir hüküm bulunmadığı görülmektedir. Konu, mezhepler arasında ihtilafli olduğu gibi Ehl-i sünnet içerisinde de farklı görüşler bulunmaktadır. Söz gelimi Pezdevî insanlardan olan peygamberleri meleklerden üstün görürken; Râzî, mukarreb meleklerin üstünlüğüne kâil olmuştur.⁹⁴ Bu konuda açık bir delil bulunmadığı, dolayısıyla iki görüşten birisine inanmanın serbest olduğu dile getirilebilir.

Sonuç

Ehl-i Sünnet’in itikadî konuları, inkârı küfür kabul edilenler ve edilmeyenler şeklinde iki kategoriye ayırdığı gözlemlenmiştir. Bu kategorilerin belirlenmesi, itikadî konuyu ispat eden bilginin kesinliğine dayanmaktadır. İnkârı

84 Ebû Muhammed Abdullah Ebu’ş-Şeyh el-İsbehânî, *el-Azame* (Riyad: Dârü'l-âsime, h. 1408), 3/848.

85 el-Hucûrât, 49/13.

86 Fehmi Soğukoğlu, “Mâtürîdî’nin Te’vilât’ı Çerçevesinde Kur’ân’da Varlık Türleri Arasındaki Üstünlük Meselesi”, *Kilitbahir* 20 (2022), 66-67.

87 el-İsrâ 17/70.

88 et-Tîn 95/4.

89 el-Hicr 15/30.

90 et-Tahrîm 66/6.

91 el-Enbiyâ 21/20.

92 Gâfir 40/7.

93 el-En`âm 6/50.

94 Fahreddin Râzî, *el-Erbâin fi usûli’-d-dîn* (Kahire: Mektebetü'l-kulliyâtîl-ezheriyye, 1986), 2/177,189.

küfür kabul edilenler dinin aslına taalluk eden mütevâtir haberle sâbit olmuş esaslardır. Diğeri ise dinin aslına taalluk etmeyen veya zannî rivâyetle temellendirilen inanç konularıdır. Ancak klasik eserlerde inanç konularının herhangi bir tasnif yapılmaksızın serdedildiği görülmektedir. Makalede inanca ait konuların dörtlü bir sınıflandırmayla daha kapsayıcı bir biçimde ele alınabileceği öne sürülmüştür: Bunlar; inanması şart, inanması gerekli, inanması önerilen ve inanması serbest bırakılan hususlardır. Bunun sebebi, itikadi konuların temellendirilmesinde mütevâtir ve meşhur bilginin yanı sıra, sahih haberlerde yer alan âhâd bilgiye de yer verilmesidir. Mütevâtir, meşhur ve âhâdın yanı sıra, inanıp inanılmamasının dinen bir sakıncası olmayan konular da bulunmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak makalede itikadî konuları dörtlü sınıflandırmanın uygun olacağı teklif edilmiştir.

İslâm düşünce tarihinde îmanın tarifi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ehl-i sünnet, kelimenin sözlük anlamını da dikkate alarak îmanın tasdikten ibaret olduğunu savunmuştur. İmanın tarifi ve tasdik doğası üzerine farklı görüşler bulunmakla birlikte, tasdik - bilgi ilişkisi üzerinde daha fazla araştırma yapılması gerektiği anlaşılmıştır.

Ehl-i sünnet düşüncesinde tasdik şüphe içermediği kaydedilmesine rağmen, inanç konularında, mütevâtir olmayan rivâyetlere de yer verilmesi, bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu problemde çıkmak için bazı kelâmcıların meşhur haberi de mütevâtir gibi kabul ettiği tespit edilmiştir. Ancak âhâd haberlerin de yer yer akâid meselelerini temellendirmede kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda bu açıklama yeterli görülmemektedir.

Makalede bu sorun üç çözüm önerisiyle ele alınmıştır. Buna göre, ilk öneri bilgi ve tasdik arasında zorunlu bir ilişki olmadığını yönündedir. İkincide; kesin bilgiye dayanmayan itikadî meseleler için îman kavramının kullanılması gerektiği söylenmiştir. Üçüncü öneri ise tasdik derecelendirilebileceğini savunmaktadır. Bu görüşler çerçevesinde, makalede önerilen dörtlü tasnif yapılabileceği kaydedilebilir.

Bu durumda hangi inanç öğelerinin şart, hangilerinin gerekli, önerilen veya serbest olduğunun tespit edilmesi gerekecektir. Aslında yukarıda da ifade edildiği gibi kelâm literatüründe isimlendirme olmaksızın ikili tasnif bulunmaktadır. Nitekim inkârı küfür, inkârı fık ve benzerî ifadeler açıkça dile getirilmese de bu düşünceden doğan bir söylemdir.

İman edilmesi şart olan şeyler kelâmcılar tarafından belirlenen üç bilgi yoluyla tespit edilen hususların tamamıdır. Dolayısıyla âhâd habere dayanan hiçbir mesele bu seviyede değerlendirilemez. Bu düzeyde yer alan bütün inanç konularına şek ve şüphesiz inanılması şarttır.

İnanılması gerekli olan şeyler; güçlü delillere dayanmakla birlikte bu deliller az da olsa başka bir ihtimali de barındırmaktadır. Ehl-i sünnet'le Mu'te-

zile arasındaki temel ihtilaflar bu düzlemde ortaya çıkmaktadır. Nitekim gereklilikten daha alt bir seviyede yer alan hükümler inanç problemi oluşturacak düzeyde görülmeyebilir. Makalede zikredilen inanılması gerekli olduğu düşünülen, ru'yetullah ve kabir azabı konularında Ehl-i sünnet, delâleti zannî âyetlere dayanmaktadır. İlgili âyetler ayrıca delâleti kat'î olan mütevâtire yakın (meşhur) hadislerle desteklenmektedir. Bu tür inanç meselelerinin reddedilmesi, birçok Ehl-i sünnet ulema tarafından, bid'at, dalâlet veya fısk gibi kelimelerle vafedilmiştir.

İnanılması önerilen şeyler, âhâd haberlere dayanarak oluşan inançlardır. Bu seviyedeki ihtilafların, Ehl-i sünnet'in kendi içerisinde de bulunduğu görülmektedir. Genelde farklı bir delil veya usûl ayrışmasından dolayı oluşan bu tür ihtilafların varlığı beklenen bir durumdur. Amelî boyutta Hanefî-Şâfi mezhepleri arasındaki fikhî ihtilaflar da benzer bir niteliğe sahiptir. Ehl-i sünnet perspektifinden bakıldığında, inanılması önerilen hususlardaki ihtilaflar sebebiyle, muhâlif düşüncedeki kimseleri fâsıklıkla nitelemenin doğru olmayacağı kaydedilmelidir.

İnanılması veya inanılmaması serbest bırakılan şeyler zayıf delillerle sabit olan inanç konularını kapsamaktadır. Bu tür konular dinin ana meseleleriyle alakalı olmayıp, fer'î bir niteliğe sahiptir ve herhangi bir inanç esasıyla çelişmemektedir. Aynı düzeyde iki delilin varlığı durumunda herhangi birisini tercih edip içeriğine inanmak kişisel bir tercihten ibaret olacaktır.

İtikadî konular yukarıda olduğu şekliyle tasnif edildiğinde en çok tartışmayı barındıran hükmün, inanılması gerekli hususlarda olduğu anlaşılmaktadır. İnanç konularından bazıları mütevâtir olduğu tartışmalı hadislerle ispat olunabilmektedir. Muhâlif olanlar, aynı konuda Kur'ân'dan bir yoruma dayanarak farklı bir inanca yönelebilmektedir. Böyle bir durumda kişinin tekfîr edilemeyeceği kaydedilebilir.

Akâid eserlerinde inanç konuları aktarılırken inanılması şart olan meselelerle, daha alt kategoride yer alan hususlar bir ayırım yapılmadan topluca zikredilmektedir. Makalede önerilen derecelendirme dikkate alınarak itikadî meselelerin tasnif edilmesi mümkündür. Ancak sunulan örneklerin tasnifteki yeri tartışmaya açıktır.

Kaynakça

- Ak, Ahmet. *Şefaat Kitabı*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Akpınar, Muhammet Raşit. *İslâm Hukuku ve Bulanık Mantık*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.
- Akpınar, Muhammet Raşit. "Dini Hükümlerin Tasnifinde Puslu Mantık". *VI International European Conference on Interdisciplinary Scientific Research*. ed. Mehmet Emin Kalgı. 1-12 (b.y.: Iksad, 2022).
- Alaaddin el-Buhârî, Abdulaziz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr şerhi Usûli'l-Bezdevî*. 4 Cilt. b.y.: Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Algül, Adnan. *İzzüddîn b. Abdüsselam'ın İslâm Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi*. İstanbul: Çıra Akademi, 2017.
- Aydın, Ömer. *Kur'ân-ı Kerîm'de İman-Amel İlişkisi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- Bağdadî, Abdulkahir. *Usûlü'd-dîn*. İstanbul: y.y., 1928.
- Biçer, Ramazan. "İmanın Bilişsel Yapısının Ana Dinamikleri". *Ekev Akademi Dergisi* 18 (2004), 17-34.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mücadele". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/348-351. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Cevheri, Ebû Nasr İsmâîl. *es-Sihâh tâcü'l-lugat*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 1987.
- Cum'a, Ali. *el-Medhal ilâ dirâseti'l-mezâhibi'l-Fıkhiyye*. Kahire: Dârü's-selâm, 2001.
- Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Ebül-Meâlî. *el-İrşâd*. Mısır: Mektebetü'l-hâncî, 1950.
- Çınar, Mahmut. "Zarûrât-ı Dîniyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/138. İstanbul: TDV İslâm Araştırma Merkezi, 2013.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah. *Sünenü'd-Dârimî*. 4 Cilt. Suudî Arabistan: Dârü'l-muğnî, 2000.
- Debûsî, Ebû Zeyd 'Abdillâh b Muhammed b 'Ömer b İsâ. *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001.
- Deniz, Osman Murat. *Akıl-İman İlişkisi Açısından Fideizm*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Farz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/184. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Vâcip". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/410-414. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Mubah". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/339-343. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, Ebû Muhammed Abdullah. *el-Azame*. 5 Cilt. Riyad: Dârü'l-âsime, h. 1408.
- Erdinç, Ziya - Kartaloğlu, Habib. "Teftâzânî'ye Göre Büyük Sahabilere Dayanan Ahad Haberlerin Bilgi Değeri". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe*. 443-461. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfü'l-musallîn*. Beyrut: Dârü İhyâi't-turâsi'l-arabî, 1980.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen. *Risâletü Ehlî's-suğr*. Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1413.
- Gazzâlî, Hucetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts.
- Güler, İlhami. "Ebû Hanîfe'nin İmân Tanımının Eleştirisi". *İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi*. ed. İbrahim Hatiboğlu. Bursa: Kurav Yayınları, 2005.

- Güneş, Kamil. "İman Esasları Konusundaki Mezhep Kabulleri Üzerine". *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası* 2/1 (2005), 122-172.
- Hâdimî, Ebû Saîd. *Berikatün Mahmûdiyye fi şerhi Tarikatın Muhammediyye*. 4 Cilt. b.y.: Matbaatü'l-halebî, 1348.
- İbn Abdüsselâm, İzzeddin. *el-Kavâidü'l-kübrâ*. 2 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-kalem, 2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dârü'l-maârif, 1981.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddin. *Mecmû'ü'l-Fetâvâ*. Medine: Mucemmu Melik Fehd, 1995.
- İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, Nu'man b. Sâbit. "el-Fıkhü'l-ekber". *İmâm-ı A'zamın Beş Eseri*. İstanbul: İFAV, 2017.
- İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, Nu'man b. Sâbit. "el-Âlim ve'l-müte'allim". *İmâm-ı A'zamın Beş Eseri*. İstanbul: İFAV, 2017.
- Itr, Nureddin. "Sahih Âhâd Hadisin İtikad'da Delil Olması". *Sünnetin Dindeki Yeri*. 205-220. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998.
- Kâdî Abdulcebbar, Ebü'l-Hasen Abdülcebbar b. Ahmed. *Şerhü'l-usûli'l-hamse (Topkapı Nüshası)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Kâsımî, İbnü'l-vezîr Muhammed b. İbrahim. *el-Avâsim ve'l-kavâsim*. 9 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1994.
- Kaya, Murat. "Kabir Azabıyla İlişkilendirilen Âyetlerin Tahlil ve Değerlendirilmesi". *Usûl* 25 (2016), 159-204.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs. *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*. Kahire: Dârü'l-kütübi's-selefiyye, ts.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. *Nazra Âbire*. Kahire: Dârü'l-cil li't-tibâ'a, 1987.
- Koca, Ferhat. "Haram". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/100-104. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.
- Koca, Ferhat. "Mekruh". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/581-583. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Koca, Ferhat. "Sünnet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/154-155. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. İskenderiye: Dârü'l-Câmiâtî'l-Mısriyye, ty.
- Nesefî, Ebû Muîn. *Tabsiratü'l-edille*. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.
- Nesefî, Ebû Muîn. *Bahrü'l-keîlâm*. Dimeşk: Dârü'l-Farfûr, 2000.
- Önal, Recep. "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği". *On-dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2015), 121-146. <https://doi.org/10.17120/omuifd.84385>
- Özarlan, Selim. "Allah'ın Görülebilmesi / Rü'yetullah Sorunu". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2001), 275-293.
- Özşenel, Mehmet. "İtikadî Konularda Haber-i Vâhidin Delil Olma Meselesi ve Kevserî'nin Konuya Bakışı". *Dîvân* 37/2 (2014), 169-187.
- Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed. *Usûlü'd-dîn*. Kahire: el-Mektebetü'l-ezheriyye li't-turâs, 2003.
- Râzî, Fahreddin. *el-Erbâin fi usûli'd-dîn*. Kahire: Mektebetü'l-kulliyâtî'l-ezheriyye, 1986.
- Sâbûnî, Nureddin. *el-Bidâye mine'l-kifâye fi'l-hidâye*. Mısır: Dârü'l-meârif, 1969.
- Sâbûnî, Nureddin. *el-Kifâye fi'l-hidâye*. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2014.

- Smith, Wilfred Cantwell. "Son Dönem İslâm Tarihinde İman; Tasdik'in Anlamı". çev. Mehmet Demirtaş. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2014), 375-411.
- Soğukoğlu, Fehmi. *İslâm Düşüncesinde Tenzih*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.
- Soğukoğlu, Fehmi. "Mâtürîdî'nin Te'vîlât'ı Çerçevesinde Kur'ân'da Varlık Türleri Arasındaki Üstünlük Meselesi". *Kilitbahır* 20 (2022), 53-69. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6350526>
- Şâşî, Nizâmuddîn Ahmed b. Muhammed b. İshâk. *Usûlü Şâşî*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1982.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer. *el-Akîdetü't-Tahâviyye*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1414.
- Tan, Necmettin. "Kömürçünün İmanı". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/2 (2018), 625-637.
- Teftâzânî, Sa'düddîn. *Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*. Kahire: Mektebetü'l-külliyâtî'l-ezheriyye, 1988.
- Uysal, Ekrem. "Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye Göre Kabir Azabı". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 1/2 (2017), 68-79.
- Ünverdi, Mustafa. "İslâm'da Tekfir ve Müsâmaha -Gazzâlî Örneği-". *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2021), 441-449.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Haber-i Vâhid". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/352-355. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Dârü'l-hidâye ve Dârü İhyâi't-turâs, 1965.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-Arabî, 1407.

Ehl-i Sünnet Perspektifinden İnanç Konularının Kesinlik Yönünden Tasnifinin İmkânı

Fehmi Soğukoğlu

Gaziantep Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Kelam Ana Bilim Dalı

fehmisogukoglu@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8994-630X>

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkısı

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, kâr amacı gütmeyen veya özel sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“Ehl-i Sünnet Perspektifinden İnanç Konularının Kesinlik Yönünden Tasnifinin İmkânı” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup toplanan veriler üzerinde hiçbir tahrifat yapılmamıştır. Herhangi bir etik ihlalle karşılaşılması durumunda *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin yükümlülüğü olmayıp tüm sorumluluk yazara aittir.